

QLOBALLAŞMA FENOMENİ VƏ ÖLKƏLƏR ARASINDA İNKİŞAF VƏ SƏNAYELƏŞMƏ FƏRQLƏRİNİN YARANMASI

Xülasə

Məqalə qloballaşma şəraitində ölkələr arasındakı sənayeləşmə fərqlərini izah edən yığcam nəzəri empirik çərçivə təqdim edir. Analiz göstərir ki, nəticələr dörd dayaq amilin birgə təsirindən doğur: ardıcıl və proaktiv sənaye siyasəti, institutların keyfiyyəti, insan kapitalına və texnologiyanın mənimsənilməsinə sərmayə, Qlobal Dəyər Zəncirlərinə qoşulmanın üsulu. Çoxmənbəli göstəricilər və seçilmiş ölkə halları əsasında aparılan qiymətləndirmə Vyetnamda sürətli lakin idxal asılı sənayeləşmə, Banqladeşdə ixtisaslaşmış artımın şaxələndirmə baryerləri ilə məhdudlaşması, Nigeriyada işə resurs asılılığı və zəif institutların dönüşümü boğması kimi nümunələri üzə çıxarır. Nəticə budur ki, universal resept yoxdur və uğurlu yüksəliş üçün qabiliyyətli dövlət, möhkəm institutlar, ixtisaslı işçi qüvvəsi və QDZ daxilində mərhələli təkmilləşmə tələb olunur. Siyasət tövsiyələri kontekstə həssas istiqamətləndirilmiş və ardıcıl müdaxilələri vurğulayır.

Açar sözlər: QDZ, Qloballaşma, İnkişaf fərqləri, Institutlar, Sənaye

GİRİŞ

Müasir dövr, bəşər tarixində misli görünməmiş qlobal qarşılıqlı asılılıqla səciyyələnir. Texnologiya, kapital və bilik sərhədləri əvvəlkindən daha sərbəst şəkildə aşır, bu da nəzəri olaraq bütün millətlər üçün bərabər inkişaf imkanları yaratmalı idi. Lakin bu qloballaşma paradoksu ilə üz-üzəyik: iqtisadi talelərin yaxınlaşması əvəzinə, millətlər arasında sənaye inkişafı yollarında kəskin bir fərqliləşmə müşahidə olunur. Nəzəri cəhətdən böyük bir bərabərləşdirici qüvvə olan qloballaşma, sanki mövcud fərqləri daha da dərinləşdirir. Bu fərqliləşmənin kökündə dayanan səbəbləri anlamaq, XXI əsrdə davamlı inkişafa nail olmaq istəyən siyasətçilər və tədqiqatçılar üçün fundamental əhəmiyyət kəsb edir. Problemin mürəkkəbliyi ondadır ki, sənayeləşmənin özünün tərifı də təkamül etmişdir. Artıq bu, sadəcə olaraq kənd təsərrüfatından istehsalata keçid kimi başa düşülmür. Müasir yanaşma, iqtisadi, sosial və ekoloji məqsədləri tarazlaşdırmağa çalışan "Əhatəli və Davamlı Sənaye İnkişafı" (ƏDSİ) konsepsiyasını ön plana çıxarır. Bu yeni standart, gec sənayeləşən ölkələr üçün hədəfləri daha da yüksəldir və onların qarşısında duran vəzifələri daha mürəkkəb edir. Klassik sənayeləşmə modeli, ölkələrin əmək tutumlu istehsalat vasitəsilə inkişaf "eskalatoru" ilə yuxarı qalxdığını nəzərdə tuturdu. Lakin müasir qloballaşma bu eskalatorun mexanikasını kökündən dəyişdirmişdir. İndi inteqrasiya, bütöv sənaye sahələrindən daha çox, ayrı-ayrı tapşırıqlarda ixtisaslaşmağa imkan verən Qlobal Dəyər Zəncirləri (QDZ) vasitəsilə baş verir. Bu, bazara giriş maneələrini azaltsa da, eyni zamanda yeni bir risk yaradır: aşağı əlavə dəyərli seqmentlərdə ilişib qalmaq və "dayaz sənayeləşmə" tələsinə düşmək.

Bu tədqiqat işi iddia edir ki, sənayeləşmə yollarındakı fərqlilik təsadüfi deyil, bir millətin qlobal iqtisadiyyatla əlaqəsini tənzimləyən daxili amillərin keyfiyyəti və ahəngdarlığı ilə sisteməlik şəkildə izah olunur. Daha dəqiq desək, bu fərqli yollar dörd əsas amilin funksiyasıdır: 1) dövlətin proaktiv sənaye siyasətini formalaşdırmaq və həyata keçirmək üçün strateji potensialı; 2) iqtisadi fəaliyyəti tənzimləyən institusional çərçivənin möhkəmliyi; 3) yeni texnologiyaları mənimsəmək və uyğunlaşdırmaq üçün insan kapitalına investisiyanın dərinliyi; və 4) ölkənin Qlobal Dəyər Zəncirlərinə (QDZ) inteqrasiyasının spesifik metodu. Bu amillərin qarşılıqlı təsiri, bəzi ölkələrin qloballaşmanın təqdim etdiyi imkanlardan

niyə daha səmərəli istifadə etdiyini, digərlərinin isə geridə qaldığını və ya hətta durğunluqla üzləşdiyini müəyyən edir.

Bu məqsədə çatmaq üçün tədqiqat aşağıdakı struktura malikdir. İlk olaraq, sənayeləşmə və qloballaşmaya dair müasir ədəbiyyat icmal ediləcək, burada "vaxtından əvvəl deindustrializasiya" və QDZ kimi əsas anlayışlara diqqət yetiriləcək. Daha sonra, fərqliliyi yaradan dörd əsas determinantın çoxşaxəli təhlili aparılacaq. Bu təhlili əsaslandırmaq üçün Vyetnam, Banqladeş və Nigeriyanın təcrübələri müqayisəli şəkildə araşdırılaraq, nəzəriyyənin praktikada necə təzahür etdiyi göstəriləcək. Nəhayət, yekun hissədə əldə edilən nəticələr ümumiləşdiriləcək və gələcək inkişaf trayektoriyaları üçün proqnozlar veriləcək.

Ədəbiyyat İcmalı

Sənayeləşmənin Müasir Konsepsiyaları

Sənayeləşmə anlayışı XVIII əsrdəki Sənaye İnqilabından bəri əhəmiyyətli dərəcədə təkamül etmişdir. Klassik yanaşma bu prosesi kənd təsərrüfatı və sənətkarlığa əsaslanan iqtisadiyyatdan maşın istehsalının və fabrik sisteminin dominant olduğu bir iqtisadiyyata keçid kimi təsvir edirdi. Lakin XXI əsrdə bu tərif genişlənərək sadəcə istehsalat artımını deyil, həm də davamlılıq, əhatəlilik və dayanıqlılıq kimi keyfiyyət ölçülərini də əhatə etməyə başlamışdır. Bu kontekstdə, inkişaf etməkdə olan ölkələrin üzləşdiyi əsas problemlərdən biri "vaxtından əvvəl deindustrializasiya" fenomenidir. Dani Rodrik kimi alimlər tərəfindən irəli sürülən bu konsepsiya, inkişaf etməkdə olan ölkələrin istehsalat sektorunun ÜDM və məşğulluqdakı payının, öz sələfləri ilə müqayisədə daha aşağı gəlir səviyyələrində zirvəyə çatıb azalmağa başladığını təsvir edir. Bu vəziyyət, istehsalatın ənənəvi olaraq iqtisadi artımın əsas mühərriki olduğu fikrini şübhə altına alır və inkişaf üçün alternativ yolların axtarışını zəruri edir. Ədəbiyyat bu tendensiyanın iki əsas səbəbini müəyyən edir: birincisi, qlobal rəqabət, xüsusilə də Çinin sürətli yüksəlişi, istehsalat mallarının qiymətlərinə dünya miqyasında aşağı yönlü təzyiq göstərir. İkincisi isə, qlobal miqyasda sektora yönəlmiş texnoloji dəyişikliklər aşağı ixtisaslı əməyə olan tələbatı azaldır və ənənəvi əmək tutumlu sənayeləşmə modelini daha az əlçatan edir.

Qloballaşmanın Dinamikası

XXI əsrin qloballaşması, sərhədlərarası mal, xidmət, kapital, texnologiya və informasiya axınları ilə səciyyələnən dərin integrasiya prosesidir. Bu yeni iqtisadi nizamın mərkəzi təşkilatı prinsipi Qlobal Dəyər Zəncirləridir (QDZ). Çox vaxt transmilli korporasiyalar tərəfindən idarə olunan QDZ-lər, istehsal prosesini bir neçə ölkə arasında parçalayır və millətlərə bütün bir məhsulu istehsal etmək əvəzinə, müəyyən tapşırıqlarda və ya seqmentlərdə ixtisaslaşmağa imkan verir. Bu, inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün qlobal bazarlara çıxış imkanları yaradır, çünki onlar artıq tam bir sənaye qurmaq məcburiyyətində deyillər. Lakin bu model eyni zamanda yeni asılılıqlar və risklər də yaradır. QDZ-lərə integrasiya sənaye təkmilləşdirilməsi üçün bir trampolin ola bilər, lakin ölkələr həmçinin aşağı əlavə dəyərli fəaliyyətlərdə "işıb qalma" və ya xarici investisiyalardan və texnologiyalardan həddindən artıq asılı vəziyyətə düşmə riski ilə üzləşirlər.

İnkişaf Nəzəriyyələrinin Analitik Çərçivəsi

Sənayeləşmə yollarındakı fərqliliyi izah etmək üçün üç əsas nəzəri çərçivə xüsusilə aktualdır. Birincisi, "İnkişafçı Dövlət" nəzəriyyəsidir. Bu nəzəriyyəyə görə, uğurlu gec sənayeləşmə, bazar uğursuzluqlarını aradan qaldırmaq və yeni yaranan sənayeləri qorumaq üçün iqtisadiyyatı strateji olaraq istiqamətləndirən proaktiv və bacarıqlı bir dövlət tələb edir. Həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə sənaye siyasətinin son dövrlərdə yenidən canlanması onun davam edən aktuallığını vurğulayır. İkincisi, "Yeni İnstitusional İqtisadiyyat"dır. Bu perspektiv iddia edir ki, formal və qeyri-formal "oyun qaydaları" (institutlar) uzunmüddətli iqtisadi fəaliyyətin fundamental determinantıdır. Təhlükəsiz mülkiyyət hüquqları, qanunun aliliyi və aşağı səviyyəli korrupsiya kimi yüksək keyfiyyətli institutlar, əməliyyat xərclərini və qeyri-müəyyənliyi azaldaraq investisiyaları və sənaye artımını təşviq edir. Üçüncüsü, "İnsan Kapitalı və Texnoloji Yaxınlaşma" nəzəriyyəsidir. Bu ədəbiyyat cərəyanı vurğulayır ki, bir millətin bilik, bacarıq və sağlamlıq ehtiyatı məhsuldarlıq artımı üçün kritik bir amildir. Dördüncü Sənaye İnqilabı (4Sİ) kontekstində insan kapitalı, ölkənin yeni texnologiyaları mənimsəmək,

uyğunlaşdırmaq və yeniliklər etmək qabiliyyəti üçün zəruri şərtidir ki, bu da dəyər zəncirində yuxarı qalxmaq üçün ilkin şərtidir.

Bu üç nəzəriyyə bir-birindən təcrid olunmuş şəkildə fəaliyyət göstərmir. Əksinə, onlar bir ölkənin QDZ-lərdən həqiqi iqtisadi transformasiya üçün uğurla istifadə etmək ümidində olan hər hansı bir ölkə üçün bir-biri ilə dərindən bağlı olan bir "ilkin şərtlər triadası"nı formalaşdırır. QDZ-lərdə iştirak bu gün sənayeləşmənin dominant yoludur, lakin uğurlu iştirak daha yüksək əlavə dəyərli tapşırıqlara keçmək mənasını verən "təkmilləşdirmə" tələb edir. Sənaye siyasəti ədəbiyyatı göstərir ki, bu təkmilləşdirmə avtomatik olaraq baş vermir; bu, strateji dövlət müdaxiləsi tələb edir. İnstitusional ədəbiyyat isə göstərir ki, bu cür siyasətlər və onların cəlb etməyə çalışdığı xarici investisiyalar yalnız sabitlik, proqnozlaşdırıla bilənlik və aşağı korrupsiya mühitində effektivdir. Nəhayət, insan kapitalı və texnologiya ədəbiyyatı sübut edir ki, təkmilləşdirmə üçün lazım olan bilik və texnologiyanı mənimsəmək bacarıqlı və təhsilli işçi qüvvəsi olmadan mümkün deyil. Buna görə də, bir millət sadəcə bir QDZ-ə "qoşulub" inkişaf gözləyə bilməz. İştirakı mənalı, davamlı artıma çevirmək üçün bacarıqlı bir dövlətə, güclü institutlara və ixtisaslı əhaliyə malik olmalıdır. Bu sütunlardan hər hansı birinin olmaması, konkret nümunələrin göstərəcəyi kimi, uğursuzluğa gətirib çıxarır.

Təhlil

Dövlətin Strateji Rolu və Sənaye Siyasəti

Sənaye siyasətinin keyfiyyəti və ardıcılığı ölkələr arasında əsas fərqləndirici amildir. Uğurlu dövlətlər sadəcə bazarları açmaqla kifayətlənmir; onlar strateji sektorları müəyyən edir, hədəflənmiş və vaxtla məhdudlaşdırılmış dəstək təmin edir və özəl sektorla dövlət arasında səmərəli dialoq qururlar. Bu proses, bazarın təkbəşinə həll edə bilməyəcəyi koordinasiya problemlərini aradan qaldırır və investisiyaları uzunmüddətli məhsuldar fəaliyyətlərə yönəldir. Vyetnam, dövlətin strateji rolunun bariz nümunəsidir. 1986-cı ildəki Doi Moi islahatlarından sonra ölkə, planlı iqtisadiyyatdan və idxalı əvəzləmə strategiyasından imtina edərək, ixracyönümlü və bazara əsaslanan bir modelə strateji keçid etdi. Vyetnam hökuməti aktiv şəkildə birbaşa xarici investisiyaları (BXİ) cəlb etmiş, çoxsaylı azad ticarət sazişləri imzalamış və istehsalat ambisiyalarını dəstəkləmək üçün limanlar, yollar və enerji təchizatı kimi kritik infrastrukturunu inkişaf etdirmişdi. Bu ardıcıl və məqsədyönlü siyasət, Vyetnamın qlobal istehsalat mərkəzlərindən birinə çevrilməsinə imkan verdi.

Bunun tam əksinə, Nigeriya siyasət qeyri-ardıcılığının bədəlini nümayiş etdirir. Ölkənin sənaye strategiyası, idxalı əvəzləmə siyasətindən zəif həyata keçirilmiş Struktur Düzəliş Proqramına (SAP) keçidlərlə səciyyələnmişdir. Lakin ən əsası, sənaye inkişafı davamlı olaraq neft gəlirlərinə olan həddindən artıq asılılığın kölgəsində qalmışdır. Hökumət, qeyri-neft istehsalatı üçün sabit və dəstəkləyici bir mühit yaratmaq əvəzinə, neft rentasının toplanması və bölüşdürülməsinə fokuslanmışdır. Bu "resurs lənəti", sənayeləşmə üçün zəruri olan uzunmüddətli investisiyaların qarşısını almış və ölkə iqtisadiyyatını şaxələndirmə cəhdlərini boşa çıxarmışdır.

İnstitusional Keyfiyyətin Həllədiçi Təsiri

İnstitusional keyfiyyət ilə sənaye nəticələri arasında birbaşa səbəb-nəticə əlaqəsi mövcuddur. Hökumətin effektivliyi, qanunun aliliyi və korrupsiyaya nəzarət kimi güclü institutlar, həm yerli, həm də xarici investisiyalar üçün əlverişli mühit yaradır. Bu institutlar əməliyyat xərclərini azaldır, mülkiyyət hüquqlarını qoruyur və müqavilələrin icrasını təmin edərək iqtisadi fəaliyyətin risklərini azaldır. Vyetnam, mükəmməl bir demokratiya olmasa da, dövlət iqtisadi vizyonunu həyata keçirməkdə və siyasi sabitliyi qorumaqda effektiv olmuşdur ki, bu da uzunmüddətli investisiyaların cəlb edilməsi üçün həllədiçi rol oynamışdır. İnvestorlar üçün proqnozlaşdırıla bilən bir mühitin olması, Vyetnamın bir çox qonşusundan fərqlənməsinə səbəb olmuşdur.

Nigeriyanın sənaye potensialı isə zəif institutlar, geniş yayılmış korrupsiya və siyasi qeyri-sabitlik səbəbindən ciddi şəkildə məhdudlaşdırılmışdır. Bu amillər biznesin aparılması xərclərini və risklərini artırır, bu da struktur transformasiyası üçün zəruri olan investisiyaları cəlb etməyi çətinləşdirir. İnstitusional zəiflik, həmçinin dövlət siyasətinin effektiv şəkildə həyata keçirilməsinə mane olur və resursların səmərəsiz paylanmasına gətirib çıxarır. Banqladeş isə qarışıq bir mənzərə təqdim edir. Hazır

Geyim (HG) sektorunda sürətli artım, daha geniş institusional zəifliklərə baxmayaraq baş vermişdir. Lakin bu zəifliklər indi şaxələndirmə və təkmilləşdirmə yolunda əsas maneəyə çevrilmişdir. Ölkənin HG sektorundan kənarda rəqabət qabiliyyətli sənaye sahələri yaratmaq cəhdləri, bürokratiya, zəif tənzimləmə və infrastruktur çatışmazlıqları kimi institusional problemlərlə üzləşir.

İnsan Kapitalı və Texnoloji Mənimləmə

Dördüncü Sənaye İnqilabı dövründə ixtisaslı işçi qüvvəsinin əhəmiyyəti kəskin şəkildə artmışdır. Texnologiyayı mənimləmək, uyğunlaşdırmaq və yeniliklər etmək qabiliyyəti artıq əsas rəqabət üstünlüyüdür. İnsan kapitalına qoyulan investisiyalar birbaşa olaraq bir ölkənin daha mürəkkəb istehsal proseslərinə keçmək və dəyər zəncirində yuxarı qalxmaq potensialını müəyyən edir. Vyetnam təhsilə üstünlük vermiş və nizam-intizamı, savadlı işçi qüvvəsindən faydalanmışdır. Bu, onun elektronika kimi daha mürəkkəb sahələrə daxil olmasına kömək etmişdir. Lakin indi Vyetnam, daha yüksək texnologiyalı istehsalata keçmək və "orta gəlir tələsi"ndən qaçmaq üçün işçi qüvvəsinin ixtisasını artırmaq kimi ciddi bir problemlə üz-üzədir.

Banqladeşin uğur modeli, HG sektoru üçün bir üstünlük olan geniş aşağı ixtisaslı əmək təklifinə əsaslanır. Lakin bu, eyni zamanda daha texnoloji cəhətdən mürəkkəb sənayelərə şaxələnmə üçün bir məhdudiyyətdir. Ölkənin insan kapitalı bazası, innovasiya və yüksək məhsuldarlıq tələb edən sektorların ehtiyaclarına cavab vermir. Nigeriyada isə təhsilə və insan kapitalının inkişafına qoyulan investisiyaların azlığı, ölkəni müasir sənaye iqtisadiyyatı üçün hazırlıqsız bir işçi qüvvəsi ilə tərk etmişdir. Bu, onun xammal ixracatına olan asılılığını daha da möhkəmləndirir, çünki ölkə daha yüksək əlavə dəyərli fəaliyyətlərdə rəqabət aparmaq üçün lazım olan bacarıqlara malik deyil.

Qlobal Dəyər Zəncirlərinə İnteqrasiya Dilemması

QDZ-lərə inteqrasiyanın metodu həlledici əhəmiyyət daşıyır. Sadəcə iştirak etmək kifayət deyil; məqsəd zəncir daxilində "iqtisadi təkmilləşdirmə"yə, yəni daha yüksək əlavə dəyərli fəaliyyətlərə keçməyə nail olmaqdır. Vyetnam, elektronika və digər QDZ-lərə uğurla inteqrasiya edərək böyük BXİ cəlb etmişdir. Lakin o, idxal olunan komponentlərdən yüksək asılılıq və aşağı daxili əlavə dəyər problemi ilə mübarizə aparır ki, bu da bir növ "asılı sənayeləşmə"ni göstərir. Yəni, Vyetnam qlobal istehsalatın vacib bir hissəsidir, lakin dəyərin böyük bir hissəsi ölkə xaricində yaradılır.

Banqladeş, tək bir, əmək tutumlu QDZ-ə (geyim) dərin inteqrasiyanın ekstremal bir nümunəsidir. Bu, böyük ixrac artımı və məşğulluq gətirsə də, həmin bir sektordakı dəyişikliklərə qarşı həddindən artıq həssaslıq yaratmış və daha geniş sənaye inkişafını təşviq etməmişdir. Bu həddindən artıq ixtisaslaşma, iqtisadiyyatı şoklara qarşı dayanıqsız edir. Nigeriya isə əsasən istehsalat QDZ-lərinə inteqrasiya edə bilməmiş, qlobal istehsal zəncirlərinin ən başlanğıcında xammal (xüsusilə xam neft) tədarükçüsü olaraq qalmışdır. Bu, ölkəni qlobal qiymət dəyişkənliklərindən asılı vəziyyətdə saxlayır və sənaye təkmilləşdirilməsi üçün imkanları məhdudlaşdırır.

Bu təcrübələr sənayeləşmə modellərində güclü bir "yol asılılığı" elementini ortaya qoyur. Bir ölkənin sənaye strategiyası və qlobal inteqrasiya metodu ilə bağlı ilkin seçimləri, sonradan dəyişdirilməsi çətin olan strukturlar və siyasi iqtisadiyyatlar yaradır. Banqladeş indi RMG sektoruna "bağlanıb", Nigeriya isə neft asılılığına. Vyetnamın uğurlu, lakin idxaldan asılı modeli də öz növbəsində dəyişdirilməsi çətin olan problemlər yaradır. Məsələn, Banqladeş hökumətinin RMG sektoruna verdiyi üstünlük, bu sektora kütləvi investisiya və məşğulluq axınına səbəb oldu və onu iqtisadiyyatın onurğa sütununa çevirdi. İndi bu sektordan uzaqlaşaraq şaxələndirmə aparmaq siyasi və iqtisadi cəhətdən çətin, çünki çox sayda insanın dolanışığı ondan asılıdır. Nigeriyanın neft kəşfi isə elə bir siyasi iqtisadiyyat yaratdı ki, dövlət üçün istehsalat bazası qurmağın çətin, uzunmüddətli vəzifəsini yerinə yetirməkdənsə, neft rentasını toplamaq və bölüşdürmək daha asan idi. Bu, sənayeləşməyə qarşı işləyən bir təşviq strukturu yaratdı. Beləliklə, seçilən ilkin yol güclü geribildirim dövrüyləri yaradır və bir sahədəki uğur (Banqladeşdəki HG kimi) paradoksal olaraq inkişafın növbəti mərhələsinə (şaxələndirmə) maneəyə çevrilə bilər.

Cədvəl 1

Faktor	Vyetnam	Banqladeş	Nigeriya
--------	---------	-----------	----------

Sənaye Siyasəti	Strateji, ardıcıl, ixracyönümlü, BXİ-ni cəlb edən	Dar fokuslu, RMG sektoruna yönəlmiş, güzəştli	Qeyri-ardıcıl, neft gəlirlərindən asılı, səmərəsiz
İnstitusional Keyfiyyət	Nisbətən effektiv və sabit, investisiya üçün əlverişli	Qarışıq, sektoral inkişafa baxmayaraq geniş islahatlara ehtiyac var	Zəif, korrupsiya və qeyri-sabitliklə xarakterizə olunur
İnsan Kapitalı	Savadlı işçi qüvvəsi, lakin yüksək ixtisaslı kadr çatışmazlığı	Geniş, aşağı ixtisaslı işçi qüvvəsi, diversifikasiya üçün maneə	Ciddi şəkildə az investisiya edilmiş, sənaye tələblərinə uyğun deyil
QDZ-ə İnteqrasiya	Dərin, lakin aşağı əlavə dəyərli, idxaldan asılı	Həddindən artıq konsentrasiyalı (RMG), yüksək riskli	Minimal, əsasən xammal tədarükçüsü kimi
Əsas Nəticə	Sürətli və diversifikasiyalı sənayeləşmə	Dar ixtisaslaşmaya əsaslanan sürətli artım	Sənaye durğunluğu və "resurs lənəti"

Nəticə

Bu tədqiqat, qloballaşma dövründə sənaye performansındakı fərqliliyin əsasən daxili potensial və strateji seçimlər tərəfindən müəyyən edildiyi qənaətinə gəlir. Qlobal iqtisadiyyat bütün millətlər üçün eyni imkanlar və çətinliklər toplusunu təqdim etsə də, bu imkanlardan faydalanmaq və çətinliklərin öhdəsindən gəlmək qabiliyyəti daxili amillərdən asılıdır. Təhlil göstərir ki, strateji sənaye siyasəti, keyfiyyətli institutlar, insan kapitalı və Qlobal Dəyər Zəncirlərinə düşünülmüş yanaşmanın qarşılıqlı təsiri, uğurlu sənayeləşənləri geridə qalanlardan və ya vaxtından əvvəl deindustrializasiya ilə üzləşənlərdən ayıran həlledici fərqi yaradır. Vyetnamın təcrübəsi göstərir ki, dövlətin ardıcıl və proaktiv rolu, sabit institusional mühit və təhsilə qoyulan investisiyalarla birləşdikdə, sürətli sənaye transformasiyasına nail olmaq mümkündür. Banqladeşin nümunəsi isə dar ixtisaslaşmanın gətirdiyi sürətli artımın uzunmüddətli dayanıqlılıq və şaxələndirmə problemləri ilə necə məhdudlaşa biləcəyini nümayiş etdirir. Nigeriya isə zəif idarəetmə, institusional çatışmazlıqlar və resurs asılılığının bir ölkənin sənaye potensialını necə boğduğunu göstərən bir xəbərdarlıq hekayəsidir.

Bu nəticələrin əsas implikasiyası odur ki, klassik, xətti sənayeləşmə yolu artıq universal olaraq tətbiq edilə bilməz. QDZ-lər və Dördüncü Sənaye İnqilabı tərəfindən formalaşdırılan yeni qlobal mənzərə daha incə, çevik və kontekstə xas bir yanaşma tələb edir. Artıq "bir ölçü hamıya uyğundur" tipli siyasət resepti mövcud deyil. Hər bir ölkə özünəməxsus üstünlüklərini, zəif tərəflərini və institusional reallıqlarını nəzərə alaraq öz sənaye inkişaf yolunu müəyyən etməlidir.

İstifadə Edilmiş Ədəbiyyat

1. Akadiri, S. A., & Adebayo, T. S. (2022). Globalization, economic growth, and environmental sustainability: New insights from the G7 countries. *Frontiers in Environmental Science*.
2. Ali, S., Ciomărtan, L., & Ghorbani, A. (2023). The impact of globalization on income inequality in developing economies. *Sustainability*.
3. Botta, A., Godin, A., & Tregenna, F. (2023). Financial bonanzas, capital controls, and premature deindustrialization in emerging and developing economies. *Review of Keynesian Economics*, 11(1), 1-25.
4. Cuevas García-Dorado, S., Ju, J., & Li, H. (2019). Globalization, structural change, and international income differences. *IMF Economic Review*, 67(2), 367-404.

5. Feng, L., & Wang, Q. (2021). Deindustrialization and sustainable economic development: A global perspective. *Journal of Cleaner Production*, 297, 126678.
6. Guarini, G., & Oreiro, J. L. (2023). Premature deindustrialization, Dutch disease, and the environmental challenge. *PSL Quarterly Review*, 76(304), 1-15.
7. Maslej, N., Fattorini, L., Brynjolfsson, E., Etchemendy, J., Ligett, K., Lyons, T.,... & Perrault, R. (2024). The AI Index 2024 Annual Report. Stanford Institute for Human-Centered AI, Stanford University.
8. Mazzucato, M. (2013). *The Entrepreneurial State: Debunking Public vs. Private Sector Myths*. Anthem Press.
9. OECD. (2024). *Production Transformation Policy Review of Bangladesh*. OECD Publishing.
10. Rodrik, D. (2016). Premature deindustrialization. *Journal of Economic Growth*, 21(1), 1-33.

E.E.Baghirli

*PhD Candidate, Azerbaijan State University of Economics
ORCID 0009-0009-8303-6239*

The Globalization Phenomenon and the Emergence of Development and Industrialization Differences Among Countries

Abstract

The article presents a concise theoretical–empirical framework to explain differences in industrialization across countries under globalization. The analysis shows that outcomes stem from the combined effect of four core factors: consistent and proactive industrial policy, institutional quality, investment in human capital and technology adoption, and the mode of integration into Global Value Chains. Based on multi-source indicators and selected country case studies, the assessment highlights Vietnam’s rapid but import-dependent industrialization, Bangladesh’s specialized growth constrained by diversification barriers, and Nigeria’s industrial stagnation driven by resource dependence and weak institutions. The findings indicate that there is no universal recipe, and successful upgrading requires a capable state, robust institutions, a skilled workforce, and gradual upgrading within GVCs. Policy recommendations emphasize context-sensitive, targeted, and consistent interventions.

Keywords: *GVP, Globalization, Development Differences, Institutions, Industry/*